

Статті та студії

УДК 2-67(477)«712»

В. А. Войналович

РЕЛІГІЯ У СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: УКРАЇНСЬКА ВЕРСІЯ

У статті акцентована увага на головних тенденціях відродження релігії у сучасному світі, її активної присутності в глобальній політиці та міжнародних відносинах. Обґрунтовано, що бурхливе релігійне відродження на зламі 1980-1990 років в Україні, гострі православно-греко-католицький і міжправославний конфлікти стали наслідком суттєвих деформацій її інституційно-конфесійного простору, спричинених наслідками партійно-радянської релігійної політики. Виявлено взаємовпливи характеру соціокультурних трансформацій і динаміки змін релігійного комплексу сучасної України, сформульовано висновки та пропозиції щодо оптимізації державної політики національно-громадянської консолідації й активного залучення до цього процесу релігії і релігійних організацій.

Ключові слова: партійно-радянська релігійна політика, національне і релігійне відродження, міжконфесійні конфлікти, конфліктогенний та інтегративний потенціал релігії, релігійна самоідентифікація, соціокультурні трансформації.

Сила впливу релігії на значну частину громадян зумовлена не лише магією священних канонів, а й тривалістю культурно-історичної традиції, яка увібрала в себе ціннісні настанови, норми, уподобання, особливості ментальності, що склалися упродовж століть. Її інтегруюча, консолідаційна функція закладена в самій природі сакрального, яке стимулює людину до самовдосконалення. Зазвичай релігії відводиться роль соціального амортизатора: вона допомагає людям долати відчуття самотності й відчуження в часи соціальних негараздів і життєвих криз.

Як соціальний інститут та елемент «соціокультурного коду» народу релігія бере на себе чимало функцій, пов'язаних із вихованням толерантності, ненасильства й консолідації [1, с. 41]. Як важливий соціокультурний феномен – відіграє роль ключового і системоутворюючого чинника культури і суттєво впливає на процеси самоідентифікації національних спільнот і націєтворення [2]. Водночас, процеси глобалізації, своєрідно відбиваючись у релігійно-світоглядній сфері, зумовлюють як руйнування, так і закріплення міжконфесійних бар'єрів, посилюють природне тяжіння релігійних конфесій до винятковості та ізоляціонізму, підживлюють потенційні загрози і конфлікти. Тож у різних країнах і в різні часи роль релігії не має однозначного виміру: вона може виступати і як чинник соціального й національного примирення, і як каталізатор суспільних потрясінь.

Церковні інституції, будучи частиною суспільства, внаслідок різних внутрішніх та зовнішніх причин періодично переживали кризові часи, коли не справлялися зі своїми завданнями, й тоді трансформувалися, замінювалися іншими, а то й зникали разом із цілими народами. Тривалі періоди відносної стабільності та бурхливого розвитку, коли релігії спроможні були сприяти порівняно успішному цивілізаційному поступу спільноти, змінювалися кризовими періодами, що супроводжувалися витворенням «паралельних», часом досить відмінних шляхів культурно-цивілізаційної трансформації, за тією чи іншою участю релігійно-церковних чинників.

Одним із найскладніших і суперечливих історичних процесів стала релігійна макрорегіоналізація. Україна внаслідок своєї географічної (Захід – Схід, Європа – Азія) та геополітичної межованості сповна відчула і надалі відчуває її глобальні впливи. Вони завжди відзначалися не лише культурно-цивілізаційним багатством і можливістю його засвоєння, але й, водночас, містили в собі джерело потенційних проблем і загроз. Унаслідок поділу Європи на два релігійні макрорегіони (Центральноевропейський та Східноевропейський), «кордони» яких визначає і автор теорії «зіткнення цивілізацій» С. Гантінгтон [3], Україні судилося стати своєрідним буфером між католицько-протестантською Центральною Європою та православно-атеїстичним Сходом. Народи, які живуть на північ і захід від цього «кордону», об'єднує спільний історичний досвід – Реформація, Просвітництво, Контрреформація, Французька революція. Вони мають значно вищий рівень економічного розвитку, сповідують католицизм чи протестантизм.

Народи ж на схід і південь від нього, православні чи мусульмани за віровизнанням, зазнали меншого впливу європейських процесів секуляризації в її західному сенсі, не відчули переваг свободи і влади закону, у тому числі й у релігійній сфері, що є необхідними атрибутами демократичних суспільств. До того ж, геополітична ситуація України визначається не лише її географічним положенням у Східній Європі, між Сходом і Заходом, територією якої проходить межа між католицько-протестантським і переважно православним світом. На ній позначається також перебування України на порубіжжі мусульманської і християнської цивілізацій. Визнаючи, що релігія в епоху глобалізації дедалі меншою мірою прив'язана до тієї чи тієї території, а її динаміка розгортається над традиційними конфесійними, політичними, культурними і цивілізаційними кордонами, важко не погодитися з тим, що до останнього часу однією з найповніших й найпереконливіших меж залишалася ця велика історична смуга, що існувала впродовж століть і відділяла західних християн від мусульман і представників православного світу.

Проте відносно усталені цивілізаційні кордони були приведені в потужний рух геополітичними процесами кінця ХХ – початку ХХІ століття. Крім прогнозованої сутички ісламу і християнства, що на сьогодні справджується вповні, С. Гантінгтон попереджав і про спорідненість двох фундаменталістських релігій, як радикальний іслам і російське православ'я, що утворюють такий культурний континуум, в якому неможливе вкорінення демократичних цінностей. Цей сценарій цивілізаційного виклику Європі з боку Росії, особливо ж на теренах України, набув сьогодні очевидного розвитку і несе в собі реальні потенційні загрози як для української, так і європейської спільнот. Україна, як частина європейської цивілізації, вкотре у слов'янському світі виявилася на передовому рубежі захисту європейських цінностей. За оцінкою О. Пахльовської, відомого культуролога, завідувачки кафедри україністики факультету літератури і філософії Римського університету «Ла Сап'єнца», «... те, що відбувається нині в Україні, – це цивілізаційний розворот. Приведення в рух конфліктів тисячолітньої давності. Відбувається остаточний крах православної цивілізації як цілісності. Розкол слов'янського світу, перегрупування ідеологій у євразійському світі, визначення остаточної лінії східного кордону Європи» [4].

Употужнення глобалізаційних процесів, занепад так званих «великих ідеологій», що панували над свідомістю мільйонів у минулому і позаминулому століттях, величезні демографічні зсуви, які поступово виводять світ з його західної фази і надають релігії особливої значущості, за висновком відомого дослідника глобальних релігійних трансформацій В. Єленського, зумовили «велике повернення релігії у глобальну політику та міжнародні відносини кінця ХХ – початку ХХІ століття» [5].

Представляючи розлогу, але досить глибинну і влучну сутнісну характеристику цього процесу, В. Єленський констатує: «У цей час релігія – як свого роду мова, що надає особливої потужності ідеям у боротьбі з іншими ідеями, як ідентифікаційний маркер величезної демаркаційної сили, як феномен, що додає людині та спільноті сил і для духовних злетів, і для колосальних падінь, – заявила про свою присутність у світовій, регіональній і національній політиці, і то так голосно, як мало хто сподівався. У ХХІ столітті релігія бере активну участь у націєтворенні, і нерідко ця участь значно інтенсивніша, ніж то було в минулому столітті. Вона й далі конструє колективні ідентичності й визначає поведінку людських спільнот. Релігія виявляється присутньою у величезній кількості збройних конфліктів та воєн сучасності; протиборство сторін, які сповідують різні релігії, надзвичайно загострюється, хай навіть першопричиною конфлікту були території, ресурси чи політичний статус. Відсутність у міжнародних організацій і урядів притомних стратегій «умиротворення релігії» пояснюється не тільки – а віднедавна, можливо, не стільки – нерозумінням важливості релігійного чинника в сучасному світі. Просто релігія як така погано піддається операціоналізації, її важко розкласти на складові навіть у теоретичному аналізі, вона утворює немислимі альянси з етнічністю, культурними ідентичностями, політикою та економікою. Державні діячі та політики шукають в релігії знайомих точок опори, вони думають про релігію у категоріях сили, влади, авторитету, мобілізації, навіть харизми, але релігія, наче ртутні кульки, вислизає поза звичаєні кордони, щоб знову злитися в одне геть непередбачуваним способом і в несподіваному місці» [5, с. 5-7].

Релігійне піднесення кінця 1980-1990-х років, ставши і для України часом своєрідної «десекуляризації», «релігійного ренесансу», було невіддільне від піднесення національного й від перших кроків українського державотворення, вкотре, далеко не вперше в українській історії, актуалізувало питання про роль релігії і релігійних інститутів у процесі формування української нації. Автор цього дослідження зосереджує увагу лише на деяких, переважно, політичних,

інституційних та ідентифікаційних аспектах динаміки етноконфесійних змін, досить складних і неоднозначних впливів/взаємовпливів релігійного комплексу на соціокультурну сферу українського суспільства в контексті соціотрансформаційних процесів сучасної України.

При цьому, автор свідомий того, що релігійному комплексу України притаманна діалектична динаміка в її зв'язку з характером суспільно-політичної трансформації, кризами вітчизняного суспільного розвитку. Релігія і релігійні інститути, будучи як суб'єктом, так і об'єктом цих процесів, не лише справляли вплив на їх перебіг, але й водночас відчували на собі їх зворотну дію. Але за будь-яких обставин, на кожному з етапів суспільних перетворень завжди залишалося актуальним питання про роль релігії у сучасному творенні української нації та становленні Української держави.

Конфігурацію релігійно-суспільних відносин після розпаду СРСР й унезалежнення України значною мірою сформували проблеми, закладені партійно-радянською релігійною політикою. Істотне скорочення інституційної мережі та сакральних об'єктів, позбавлення права на легальне існування ряду конфесій і деномінацій, дискримінація віруючих громадян, репресії проти їхніх духовних лідерів, консолідація неконтрольованого владою релігійного підпілля, крайні форми несприйняття світу з боку певних категорій віруючих, анемічність структур традиційних для України церков та їхня низька конкурентоспроможність перед тиском закордонних місіонерських інституцій та новітніх релігійних рухів, зрештою, закладені підвалини міжправославного і православно-греко-католицького конфліктів тощо – всі ці та інші проблеми релігійного життя України кінця 1980-х – початку 1990-х років набагато серйозніше, ніж тоді вважалося, закорінені у релігійній політиці радянського режиму.

Напередодні розпаду СРСР найбільшими виразними напрямками боротьби навколо релігійного питання в Україні стали межі лібералізації законодавства, яке мало регулювати відносини держави й релігійних інституцій, легалізація Української греко-католицької церкви (УГКЦ), позначене драматичними колізіями відродження Української автокефальної православної церкви (УАПЦ). Водночас, оцінюючи релігійно-суспільні зміни в період між початком політики «перебудови» й унезалежненням України, необхідно визнати, що їх головним змістом стало згортання курсу на «подолання релігії», нормалізація державно-церковних відносин, реальне постання досить широких релігійних свобод.

При цьому, чим більшої ерозії піддавалися старі цінності, чим далі поглиблювався процес дезінтеграції радянського простору, тим більшою ставала привабливість релігії та релігійних інституцій для представників еліт і контреліт, скерованих на пошук нових джерел легітиматії. Суперечливе сприйняття церкви громадською думкою (з одного боку, як виразно опозиційної радянському режимові ідейної сили, з іншого – як інституції з традиційно тісними зв'язками духовенства, насамперед православною, з партійно-радянською бюрократією) парадоксальним способом створювало їй надзвичайно широку базу соціальної підтримки і потужний потенціал суспільного авансування. На тому етапі стосовно релігії у радянському суспільстві було досягнуто своєрідного консенсусу, який виявився недосяжним у питаннях суспільно-політичного устрою, економічного ладу, міжетнічних відносин. Релігійні зміни цілком вкладалися в рамки конституюючої формули реформ («Так жити не можна!»), зміст, напрями, масштаби, динаміка і, що не меш важливо, гранично можливі соціальні наслідки яких лишалися нез'ясованими [6, с. 21].

Православно-католицький конфлікт, який став вагомим дестабілізуючим чинником релігійно-суспільних відносин в Україні на зламі 1980-1990-х років, мав свою за давню історію, періоди загострень і послаблень. У черговий раз він був актуалізований збігом у часі українського православно-відродження з відродженням Української греко-католицької церкви (УГКЦ). Вихід на конфесійну сцену України відразу трьох православних церков – УПЦ, УПЦ-КП та УАПЦ вніс суттєві зміни в конфігурацію і масштаби міжцерковних конфліктів. Якщо до середини 1992 року, за незначними винятками, суб'єктами протистояння були православні і греко-католики, то надалі кардинального загострення, насамперед на майновому ґрунті, набули відносини між православними. Міжправославний конфлікт, набувши від самого початку очевидного ірраціонального забарвлення, ставав все більш небезпечним. На відміну від православно-греко-католицького, обмеженого територією чотирьох галицьких областей, він мав усі перспективи поширення на значну частину території країни. Попри поступове зменшення з роками кількості населених пунктів, охоплених протистояннями на релігійному ґрунті, напруга православно – греко-католицького та міжправославного конфліктів почала спадати лише з кінця 1990-х років.

Попри неунікненні для «перехідного періоду» аберації в реалізації в незалежній Україні принципу свободи совісті та віросповідання сама можливість вільного користування громадянами

релігійними свободами спричинилася до сплеску масової релігійності, потужного інституційного розвитку традиційних церков, легалізації заборонених за радянських часів утворень та виникнення чималої кількості нових релігійних організацій і, як наслідок, істотного урізноманітнення українського релігійного простору.

Від другої половини 1980-х років хвиля релігійного «ренесансу» набирає сили на Заході країни й помітно спадає на українському Півдні та Сході. З початком 2000-х років приріст релігійної мережі в країні, як і рівень декларованої релігійності населення, досить інтенсивно відбувається за рахунок східних та південних теренів. Дослідження темпів зростання кількості церковно-релігійних інституцій свідчить про їх істотне скорочення починаючи з 2009 року, а сама мережа набула усталеного характеру та оптимальних для задоволення потреб віруючих параметрів. У конфесійному вимірі початково динамічніше розвивалися структури православного і греко-католицького віросповідань, однак упродовж останніх п'ятнадцяти років вищими темпами зростає мережа протестантських і нових релігійних рухів [7, с. 207-210].

Інституалізація конфесійного простору в Україні характеризується складністю та динамічністю процесів, які відбивають напружений ритм сучасного релігійного життя. У країні немає жодної конфесії, що домінувала б у всіх регіонах держави. Водночас, Україна поділена на зони переважаючого впливу тієї чи тієї конфесії: у Галичині відчутний домінуючий вплив УГКЦ, в Центральній, Південній та Східній Україні – УПЦ у юрисдикції з Московським патріархатом, а в Криму (за офіційними даними станом на початок 2014 року) значну частину релігійної інфраструктури становили ісламські утворення [8].

Очевидна релігійна регіоналізація країни, яка істотно зменшує інтегративний потенціал релігійного комплексу у процесах суспільної консолідації і державотворення, ускладнюється і відсутністю навіть у «традиційних» церкв єдності та спільного духовного управління. Розколотість українського православ'я (УПЦ, УПЦ-КП, УАПЦ) породила значні міжправославні суперечності, подолання яких не доводиться чекати найближчим часом. Відсутність духовної єдності серед протестантів, іудеїв, мусульман зумовлює суттєві суперечності між ними, боротьбу за лідерство, монополний вплив на віруючих, одноосібне представництво як в Україні, так і поза її межами. Процес утворення самостійних, духовних управлінь у деяких регіонах України набуває тенденції розмежування громад і об'єднань за національною ознакою, що стимулює релігійно-етнічні суперечності.

Дестабілізуючим чинником, що посилює регіоналізацію релігійних процесів та міжконфесійні суперечності, є наявний протекціонізм щодо певних релігійних інституцій. Про його існування як на загальнодержавному, так і місцевому рівнях констатують експерти, результати соціологічних досліджень. Передусім політичною підтримкою користуються православні церкви (УПЦ-КП і УПЦ) та УГКЦ, насамперед, у регіонах їх домінування. Вища та місцева державна бюрократія, як і політичні еліти, відкрито демонструють свої релігійні та конфесійні уподобання, що у більшості засуджується суспільством.

Традиційно високим залишається рівень декларованої релігійності українського суспільства, інтегрований показник якої (релігійна поведінка, релігійне знання, індивідуальна побожність, релігійно-інституційна залученість) цілком зіставний, якщо розглянути його на тлі інших центрально- та східноєвропейських країн (Україна поступається Румунії, Польщі, Угорщині та Словаччині, але випереджає Чехію, Латвію, Естонію, Білорусь). Тим часом, показники релігійної поведінки українців зростають далеко не так швидко, як релігійно-інституційна мережа. Дедалі більший відсоток тих, хто вважає себе релігійною особою, поєднується з одним із найнижчих у Центрально-Східній Європі рівнем реальної участі в діяльності релігійних організацій, релігійного виховання. Очевидним є і брак кореляції між зростанням декларованої релігійності і реальним станом суспільної моралі. Реконструкція глибоко закорінених у національній історії моделей релігійності, відтворення релігійних культур неминує призводити до конструювання та реконструювання позацерковних, «дифузних» виявів релігії, у яких мотиви громадянської релігії химерно поєднуються з елементами дохристиянських вірувань і переплітаються різні набори цінностей, символи, звичаї та поведінкові норми [9].

Усі без винятку дослідження фіксують досить істотну відмінність між релігійною поведінкою жителів Західної України, з одного боку, і Сходу та Півдня країни, з іншого. Ці відмінності не можна пояснювати лише різною тривалістю панування в цих регіонах атеїстичного політичного режиму. Можна припустити, що особлива роль греко-католицизму в Галичині як важливого чинника етнічної ідентичності та демаркаційного кордону в іншоетнічному й іншорелігійному оточенні за часів перебування у складі різних державних утворень сприяла формуванню й

інакшого типу релігійної культури, аніж та, що склалася під впливом православ'я на Великій Україні, а відтак і послідовній релігійній поведінці і консолідації галицького українства навколо «своєї» релігійної інституції.

Зрештою, релігійна самоідентифікація населення України збігається з соціокультурними особливостями регіонального поділу країн, на полюсах якого протистоять цінності індустріальної культури промислового Сходу і традиційно аграрної культури Заходу. Україна як цілісність усе ще залишається у пошуку своєї культурної та релігійної ідентичності, а очевидна релігійна диференціація сучасного українського суспільства є частиною його соціокультурної диференціації.

Відносно невисока активність церковного життя й низький ступінь участі віруючих у справах релігійних організацій дивним чином поєднуються в Україні з дуже високим рівнем довіри до церкви як такої, який перевищує рівень довіри до будь-якої іншої інституції. Не змінюють цієї картини міжцерковні конфлікти, випадки негідної поведінки священнослужителів, викриття фінансових зловживань, скандали в церковному середовищі тощо. Фахівці відзначають пряму кореляцію довіри до церкви з темпами, глибиною та соціальними наслідками суспільних реформ – там, де ці реформи мають поверховий, несистемний характер, здійснюються в інтересах окремих суспільних груп, супроводжуються падінням життєвого рівня і зростанням розгубленості, – церква розглядається як свого роду «ідеальний тип» справедливої, некорумпованої інституції, рівень відчуженості якої від «простої людини» значно менший, порівняно з владними і політичними структурами.

Невпинно зростає і частка тих громадян, які високо оцінюють соціальну місію церкви. Активно включившись в реалізацію низки важливих соціальних, освітніх, виховних, культурницьких програм, критично оцінюючи неефективність існуючого суспільного договору в Україні, саме церкви пропонують його кардинальний перегляд на засадах християнської демократії, на яких збудовані успішні суспільства європейських країн. Керівники українських церков і релігійних організацій зуміли сформулювати низку досить чітких і рішучих запитів до влади й звернутися з відповідальними закликами до громадянського суспільства щодо суспільно-політичної ситуації в Україні, посягань на свободу віросповідання та спроб розпалення міжконфесійної ворожнечі, ситуації на Сході країни, підтримки благодійництва та волонтерської діяльності, подолання моральної недуги корупції тощо. Церква, як органічна частина суспільства, присутня в різних сферах його життя, виконує важливу соціальну роботу, вийшовши за межі своєї суто церковної діяльності, заміщуючи функції світських структур [10].

Процес «повернення релігії» в Україні триває, й питома вага тих, хто виражає свою ідентичність за допомогою релігійних символів, весь час зростає. Крім того, ерозія давніх суспільних цінностей, які зберігають значення лише для невеликих анклавів населення, різновекторність соціокультурних переваг, наростання політичної диференціації та соціальної нестабільності при дефіциті інтегруючих ідей актуалізують пошук наскрізних стрижнів національної конструкції. У ролі одного із них серйозно розглядається і «єдина Помісна православна церква», а якщо ширше – місія релігії і релігійних інституцій у творенні української громадянської нації, зміцненні української державності, консолідації українського суспільства.

Релігійно-церковний чинник займає чільне місце серед дієвих інструментів російської гуманітарної інтервенції в умовах сучасної гібридної війни проти України. Саме Українська православна церква, юридично й організаційно підпорядкована Московській патріархії (УПЦ МП), активно використовується Кремлем з метою маніпуляції свідомістю мільйонів українських громадян, насаджування ідеологемі «русского мира», дискредитації національних релігійних рухів в Україні, нагнітання напруженості у міжправославних відносинах, здійсненні спроб приватизації національної української історії. За таких обставин утвердження автокефалії власної національної Православної церкви у спосіб інституалізації Української Помісної Православної церкви (УПЦ) актуалізована державою і вельми запитана суспільством [11].

В умовах полікультурності та поліконфесійності соціуму країни, наявної конфліктогенності релігійного комплексу, що є наслідком розбалансованості його організму та дисгармонії інтересів, релігія здатна каталізувати як процеси суспільної консолідації, так і дезінтеграції, а перекликаючись з етнічними та політичними суперечностями, надавати їм більшої напруги та емоційної залученості учасників.

Державна політика національно-громадянської консолідації й активного залучення до цього процесу інтегративного потенціалу релігії і релігійних організацій в Україні має реалізовуватися з дотриманням певних принципів і орієнтуватися на комплексне вирішення пріоритетних завдань:

1. Системної концептуалізації потребують правові регулятори етнонаціональних відносин загалом, важливі для мінімізації загроз етнічних конфліктів, а насамперед – для посилення консолідації загалу населення країни як української громадянської нації, розвитку її історичної свідомості, традицій і культури, етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України на основі забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Органи влади і наукова громадськість упродовж тривалого часу пропонують проекти відповідного акта в різних редакціях його назви («Концепція державної етнонаціональної політики», «Основи державної етнонаціональної політики», «Стратегія державної етнонаціональної політики»). Прийняття такого базового документа, який би окреслював мету, принципи і довгострокові завдання державної етнонаціональної політики та механізми її реалізації з урахуванням реальних внутрішніх і зовнішніх викликів та загроз національній безпеці, є досить актуальним і невідкладним.

2. Неприпустими є подальше зволікання із реалізацією державою верховенства права в країні та сили закону як у державно-церковних відносинах взагалі, так і в регулюванні діяльності релігійних організацій та їхніх представників зокрема. Нагальною є потреба прийняття на законодавчому рівні Концепції державно-конфесійних відносин в Україні та нової редакції Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», які б регулювали відносини релігійних інституцій з державою, діяльність церкви в сфері суспільного життя. Своєрідним тестом для державного менеджменту на спроможність демократичними, правовими методами відповідати на виклики у сфері державно-церковних відносин стала анексія Криму та криза на Донбасі. Він засвідчує, що у сьгоднішніх українських реаліях наближення до європейських практик правового регулювання проблем релігійного простору все ще залишається декларативним.

3. За нових умов, що склалися в середовищі УПЦ у юрисдикції з Московським патріархатом, надзавданням Української держави має стати створення комплексу умов (політичних, економічних, соціальних, культурних тощо) для реального унезалежнення на сьогодні все ще найчисельнішої Православної церкви в Україні від російських політичних впливів. Держава у зазначеному питанні може і повинна створювати сприятливі умови для суверенізації УПЦ, але не шляхом прямого втручання у процес та його форсування, а опосередковано, створюючи умови для демократичних трансформацій суспільства, готуючи тим самим ґрунт для посилення суспільного запиту на об'єднане православ'я.

На жаль, практичні дії органів влади, заяви деяких її представників засвідчують нехтування цими засадничими принципами. Наприклад, нелегітимним з правової точки зору, як і практично нездійсненним, став публічний заклик від 25 вересня 2015 року очільника Державного департаменту у справах релігій та національностей до керівників чотирьох єпархіальних управлінь УПЦ, які опинилися на окупованій території, перенести управлінські структури на підконтрольну Україні територію. Серйозну критику з боку депутатів, експертів і, що важливо, Головного науково-експертного управління Верховної Ради України викликала підтримка Комітетом з питань культури і духовності Верховної Ради (жовтень 2016 року) законопроект №4511 щодо особливого статусу релігійних організацій, керівні центри яких знаходяться в державі, яка визнана Верховною Радою України державою – агресором та рекомендація вищому законодавчому органу країни прийняти його у першому читанні. Суть «особливого статусу» полягає в обов'язку усіх відповідних релігійних організацій (з очевидністю передбачається саме для УПЦ у юрисдикції з Московською патріархією) укладати з державою договори (угоди) з додатковими зобов'язаннями щодо їх діяльності [12]. Подібні дії, які суперечать чинному законодавству, провокують як в Україні, так і Росії звинувачення Української держави щодо втручання у внутрішні справи церкви, викликають міжнародний резонанс, стимулюють загострення міжцерковних і міжконфесійних суперечностей.

План дій засадничо повинен мати позитивний, а не обмежувально-дискримінаційний характер, пропонувати привабливу альтернативу, виходити із актуального загальнонаціонального завдання консолідації української громадянської нації, реальної суверенізації держави.

4. Досить важливою є розробка та реалізація поточних і перспективних програм державної політики у сфері відносин церкви, держави і суспільства, які б враховували регіональні особливості етноконфесійних процесів, забезпечували їх нормалізацію, реальне втілення в життя принципів поліконфесійності суспільства, відокремлення церкви від держави, партнерські взаємини.

5. Актуальним залишається комплексний науковий аналіз ролі релігії в етнополітичних процесах у регіонах, транскордонних зв'язках, крос-культурних впливах та комунікаціях, участі релігійних організацій у суспільно-політичному житті, а також поглиблення досліджень історії і сучасної політики держави стосовно релігії та церкви, її специфіки та наслідків.

Список використаних джерел

1. Нагорна Л. П. Соціокультурна ідентичність : пастки ціннісних розмежувань : монографія / Л. П. Нагорна. – К. : ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2011. – 272 с.
2. Процюк Р. Релігійна ідентичність нації як чинник становлення громадянського суспільства / Р. Процюк // Вісник Львівського університету. Філософ. науки. – 2004. – Вип. 6. – С. 122-130.
3. Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / С. Гантінгтон. – Львів, 2006. – 474 с.
4. «Україна може існувати лише в одному цивілізаційному вимірі – європейському. Інакше на неї чекає небуття». Інтерв'ю з Оксаною Пахльовською // Дзеркало тижня від 25.04 – 15.05.2015. – № 15(211).
5. Єленський В. Велике повернення : релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття : монографія / В. Єленський. – Львів : Вид-во Українського католицького університету, 2013. – 504 с.
6. Єленський В. Релігія і «перебудова» / В. Єленський // Людина і світ. – 2000 (листопад-грудень). – С. 11-21.
7. Войналович В. Динаміка конфесійних процесів у сучасній Україні : інституційні та ідентифікаційні аспекти / В. Войналович // Етнополітичний контекст соціокультурних трансформацій у сучасній Україні / ред. кол. О. Рафальський (голова), В. Войналович, Л. Нагорна. – К. : ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2017. – 512 с.
8. Звіт Міністерства культури України «Про мережу релігійних організацій в Україні станом на 1 січня 2016 року» (затверджений наказом Міністерства культури України від 31 березня 2016 р. №184 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Релігійно-інформаційної служби України. – Режим доступу : <http://www.risu.org.ua>.
9. Релігія, Церква, суспільство і держава : два роки після Майдану (інформаційні матеріали) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/upload/Religiya_200516_A4.compressed.pdf; Релігія і церква в українському суспільстві : соціологічне дослідження // Церква, суспільство, держава у протистоянні викликам і загрозам сьогодення (інформаційні матеріали). – К.: Центр Разумкова, 2017. – С. 23-48.
10. Звернення Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, а також окремих церков України з приводу актуальних подій і проблем // Церква, суспільство, держава у протистоянні викликам і загрозам сьогодення (інформ. матеріали). – К.: Центр Разумкова, 2017. – С. 3-13.
11. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році» [Електронний ресурс]. – К. : НІСД, 2017. – С. 309-314. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/public/File/book_2017/Poslanya_druk_fin.pdf
12. Проект Закону України «Про особливий статус релігійних організацій, керівні центри яких знаходяться в державі, яка визнана Верховною Радою України державою – агресором». Реєстраційний №4511 від 22.04.2016 р. [Електронний ресурс] // Офіційний портал Верховної Ради України. – Режим доступу : w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58849

V. A. Vojnalovych

RELIGION IN THE CONTEMPORARY GLOBALIZED WORLD: UKRAINIAN VERSION

Mainstreams of religious renaissance in the contemporary world and active presence of religion in global politics and international relations are under analyses. The author argues in favor of the statement that turbulent religious renaissance in 1980-1990 in Ukraine with its burning Orthodox-Greek-Catholic and inter-Orthodox conflicts were caused by Party-Soviet religious politics. The attention is paid to two-way influence between the character of socio-cultural transformations and the dynamic of changes in religious complex in Ukraine, conclusions are drawn and proposals towards state politics for national consolidations with active involvement of religion and religious organizations are formulated.

Keywords: Party-Soviet religious policy, national and religious renaissance, inter-confessional conflicts, conflict and integration potential of religion, religious self-identification, socio-cultural transformations.

Надійшла до редакції 5 липня 2017 року